

TOG‘AY MUROD QISSALARIDA XALQ QO‘SHIQLARINING POETIK IFODASI

Sharipova Ma‘mura Sharif qizi,

ToshDO‘TAU Adabiyotshunoslik:

adabiyotshunoslik nazariyasi 1-kurs magistranti

Sharipovamamura101@gmail.com +998912475440

Ilmiy rahbar: F.f.d., Prof, Umida Rasulova

Annotatsiya. Ushbu maqolada Tog‘ay Murodning uch qissasi: “Oydinda yurgan odamlar”, “Yulduzlar mangu yonadi” va “Ot kishnagan oqshom” qissalari tarkibidagi xalq qo‘shiqlarining mohiyati yoritiladi. Xalq qo‘shiqlarining qahramon ruhiyatini obrazli ifodalashdagi o‘rni belgilanadi. Uning qanday vaziyatda, qaysi o‘rinlarda keltirilgani izohlandi. Qo‘shiqlarni qo‘llash qanday vazifalarni o‘tashi, uning poetik xususiyati ochiqlandi. Shuningdek, qo‘shiqlarning turlari keltirilib, asarda mehnat bilan bog‘liq qo‘shiqlar ko‘proq qo‘llangani aniqlandi.

Kalit so‘zlar: Lirik tur, qo‘shiq, mehnat qo‘shiqlari, badiiy maqsad, poetik ifoda.

Аннотация. В этой статье будет освещена сущность народных песен в составе трех рассказов Тогая Мурада: “люди, идущие по Луне”, “Звезды горят вечно” и “вечер в наручниках”. Определяется роль народных песен в образном выражении психики героя. Объяснялось, в каком положении он находится, в каких местах. Раскрыты задачи, которые выполняет использование песен, ее поэтический характер. Также были перечислены типы песен, и было обнаружено, что в произведении больше используются песни, связанные с трудом.

Ключевые слова: Лирический тип, песня, трудовая песня, художественное назначение, поэтическое выражение.

Abstract. In this article, the meaning of folk songs contained in three stories of Grandfather Murad: "People walking on the moon", "Stars burn forever" and "The evening of a neighing horse" is explained. The role of folk songs in figurative expression of the hero's psyche is determined. It was explained in what situation and in which places it was presented. What are the tasks of using songs, its poetic nature has been revealed. Also, the types of songs were given, and it was found that songs related to work are used more in the work.

Keywords: Ltype, song, labor songs, artistic goal, poetic expression.

Lirik turning eng faol, ommabop turlaridan biri bu qo'shiq hisoblanadi. Qo'shiq atamasi ilk bor Mahmud Qo'shg'ariyning "Devoni lug'oti turk" asarida keltiriladi.¹ Lirik asarlarda inson hayoti, uning turmush lahzalari inson ko'nglidan kechirayotgan tuyg'ularni kuylaydi. Qo'shiqlar folklorda odatda xalq marosimlari, urf-odatlarini o'zida namoyon etadi. Qo'shiqlarning esa bir necha turlari mavud:²

1. Mehnat qo'shiqlari;
2. Tarixiy qo'shiqlar;
3. Termalar;
4. Bolalar qo'shiqlari;
5. Lirik qo'shiqlar.

Mehnat qo'shiqlari xalq she'riyatining eng avvalgi turlaridan biri bo'lib, ularning yaratilishi va ijro etilishi kishilarning mehnat jarayoni bilan bog'liqdir.

¹ Mahmud Ko'shg'ariy. (1960) "Devoni lug'oti turk". (203-bet). O'zbekiston SSR Fanlar akademiyasi.

² Mirzayev.T, Turdimov.Sh, Jo'rayev. M, Eshonqulov.J, Tilavov.A. (2020). O'zbek folklori, (205-219-bet). "Tafakkur-bo'stoni" .

Dehqonlar, hunarmandlar ishlab turib qo‘shiq aytganlar. Qo‘shiq ularning mehnatlarini yengillatgan, ayrim so‘zlari, undov nidolari ko‘pchilikni baravar harakat qilishini uyushtirgan. Shu sababdan qo‘shiqdagi so‘zlar, vazn, qofiya ixcham, aniq bo‘lgan. Ayrim so‘zlar vaqti-vaqti bilan takrorlanib, hayqiriq, chaqiriq, shikoyat va mamnunlikni bildiruvchi nidolar alohida ohangda aytilib turilgan. Mehnat qo‘shiqlari mazmunan dehqonchilik, bog‘ va bog‘dorchilik, chorvachilik, ovchilik, hunarmandchilik va boshqa kasblarga xos xususiyatlarni aks ettiradi. Mehnat turlari xilma- xil bo‘lganidek, mehnat qo‘shiqlari ham turli-tumandir. Dehqonchilik bilan bog‘liq qo‘shiqlarga qo‘shchi, o‘rim, xirmon, yanchish, yorg‘ichoq qo‘shiqlari kiradi. Tog‘ay Murod qissalarida folklor janrlaridan o‘rinli va unumli foydalangan. Adib asarlarining aksariyati folklor bilan chambarchas bog‘liq. Xususan, “Oydinda yurgan odamlar” qissasida Oymomo sovliq sog‘ganda qo‘shiq aytib sog‘adi:

Qo‘y sog‘aman qo‘shoqda, turey-turey,
Qo‘y ishqi menga yoqqan, turey-turey,
Qo‘y sutini ichganlar, turey-turey,
Kundan kun shifo topgan, turey-turey.

Chorvachilik bilan bog‘liq qo‘shiqlar ichida sog‘im qo‘shiqlari keng tarqalgan. Sog‘im qo‘shiqlari: sigir, qo‘y, echki, biya, tuyalarni sog‘ishda erkalash ohangida aytiladigan qo‘shiqlarni sog‘im qo‘shiqlari deyiladi.³ Sigir sog‘ish bilan bog‘liq qo‘shiqlar “xo‘sh-xo‘sh” yoki “xo‘shim” deyiladi. Qo‘ylarni sog‘ish va qo‘zilarni emdirish aytiladigan qo‘shiqlarni “turey-turey qo‘shiqlari” yoki “furr-xaypuy” deyiladi. Ularda odatdagidek sovliqqa murojaat etish asosiy o‘rin tutadi. Qo‘shiqlarni chorvadorlari hayoti qo‘ylarni bo‘rilardan omon saqlaydigan itlardan

³ Mirzayev.T, Turdimov.Sh, Jo‘rayev. M, Eshonqulov.J, Tilavov.A. (2020). O‘zbek folklori, (205-219-bet). “Tafakkur-bo‘stoni” .

tortib, kuy boquvchilarning ruhiy olami, yam-yashil dalalar tasvirigacha ona qo‘ylarni erkalash yo‘li bilan beriladi. To‘rtliklarni har bir satrida “turay-turay” yoki “turey-turey”, “pufey-pufey” so‘zlari qo‘shib aytiladi. Bu esa uni ma’lum ohangda cho‘zib aytishga imkon beradi:

Tog‘larga bor, quv olma, turey-turey,
Sovdi bo‘lgini, suv olma, turey-turey,
Bolangning yo‘qligini. turey-turey,
Ko‘nglingga og‘ir olma, turey-turey.

Insonning yashashi, hayot kechirish tarzi, urf-odatlarini marosimlar bilan bog‘liq tarzda qo‘shiqlarda juda ko‘p namoyon bo‘ladi. “Yulduzlar mangu yonadi” asarida esa mehnat qo‘shiqlari bir necha o‘rinlarda foydalanilgan. “Yulduzlar mangu yonadi” qissasidagi mazkur lavhada ham xalq qo‘shiqlari qahramon ruhiyati qay tarzda yoritishga yo‘naltirgani kuzatiladi:

Esli molim, oqilim, churiya-chur-ey,
Yelkamdagi kokilim, churiya-chur-ey,
Shuncha molning ichida, churiya-chur-ey,
Bog‘da ochilgan gulim, churiya-chur-ey.
Tog‘larda bor gulxayr, churiya-chur-ey,
Oq sutingni qil xayr, churiya-chur-ey,
Kelar yili tuqqaning, churiya-chur-ey,
Bo‘lsinda Zuhra-Tohir, churiya-chur-ey.

Ushbu lirik qo‘shiqni badiiy asarda qo‘llash, birinchidan, o‘quvchida sof qishloq hayoti manzarasini gavdalantiradi, ikkinchidan, nasriy asarda she’riy ohang jilolalari o‘ynoqi bir kayfiyat, shiddatni beradi. Misralarga nazar tashlasak, Tog‘ay

Murod ertak qahramonlari nomi: "Tohir va Zuhra" ni ham tilga olib ketyapti. Xuddi shu tarzda sof qaynagan qishloq hayotini aks ettirish uchun yana bir o'rinda qizlarning bug'doy o'rish bilan bog'liq qo'shig'i keladi:

G'ujmoqi bug'doy,

Donginang to'q-ay,

To'p bo'l, o'raylik,

Xo'pda ko'rayik.

O'rim qo'shiqlari hosilni yig'ib olishda aytiladi, ushbu asarda qo'llangan qo'shiq doimgi qo'llanadigan naqorat qism hisoblanadi va mehnakash insonning ulug'ligi, halol mehnati qadrlanadi. Ko'pincha folklorda ushbu qo'shiq dehqon tomon aytiladi. Asarda esa qizlar tomonidan aytilgan. Shuningdek asarda "Xo'p hayda" xirmon yanchishda dehqonlar tomonidan aytiladigan qo'shiq ham keltirilgan:

Yo'rtib-yo'rtib haydagin-a, mayda-yo, mayda-yo,

Don somondan arisin-a, mayda-yo, mayda-yo,

Ayni sahar bo'lganda-yo, mayda-yo,

Xo'jayi Xizr dorisin-a, mayda-yo, mayda-yo

Bu qo'shiq bilan dehqonning g'or atalmish ro'zg'orni tezroq to'ldirishga intilishi, dehqonning asosiy ishchi kuchi bo'lgan, uning muhabbati bo'lgan ho'kizni ta'rif-u tavsiflashdan boshlanadi. Yozuvchi bundan qo'shiqlarni asarga kiritishda turli xil maqsad ham yotadi. Birinchidan, kitobxonga mehnatkash, jaydari xalqni ko'z o'ngida gavdalantiradi, nasriy yo'sinda o'qib kelayotgan inson qo'shiq o'qib

tom ma'noda madaniy hordiq oladi. Ikkinchidan, o'qiguvchini xalq og'zaki ijodi bilan hamnafas qilib boradi.

Shuningdek, adibning yana bir qissasi "Ot kishnagan oqshom" da ham qo'shiq janri o'z aksini topgan. Jumladan, Ziyodulla chavandozning ayoli tilida o'z bolasini tinchlantirish maqsadida quyidagi qo'shiqni aytadi:

Kelgin, bolam, tizzamga,

Yol bo'larsan o'zimga,

Quloq solgin so'zimga,

Huyyo, bolam, huyyo!...

Qo'shiq vositasida o'z orzu-umidlarini o'z farzandiga kuylayotgan ona obrazi gavdalanadi. U bolasiga tilaklarni qo'shiqqa solib unga aytadi:

Jonim, bolam, ot chopsin,

Otiga baxmal yopsin,

Huyyo solsin otasi

Orqasidan yol topsin.

Huyyo, bolam, huyyo!...

Xuddi shu kabi Tog'ay Murod asarlarining ildizi, tub mohiyati xalq o'gzaki ijodiga borib taqaladi. Asarlarini mutolaa qilar ekanmiz, xalq marosimlari, urf-odatlari, an'analari jonli kartinadek gavdalanadi. Tog'ay Murodning uch qissasidagi xalq qo'shiqlarining o'rni va ahamiyati tilga olindi. Aslida, adibning har bir asarida o'zbek xalqining milliy g'ururini, iftixorini, sha'nini tarannum etadigan, urf-

odatlarini ko'rsatadigan o'rinlar talaygina. Uning asarlarining tub mohiyatini o'rganish folklorga bo'lgan muhabbatni uyg'otadi, har tomonlama xalq merosini chuqurroq o'rganishga ko'maklashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Mahmud Ko'shg'ariy. (1960) "Devoni lug'oti turk". (203-bet). O'zbekiston SSR Fanlar akademiyasi.
- 2.Mirzayev.T, Turdimov.Sh, Jo'rayev. M, Eshonqulov.J, Tilavov.A. (2020). O'zbek folklori, (205-219-bet). "Tafakkur-bo'stoni" .
- 3.Tog'ay Murod,(20220. Oydinda yurgan odamlar. (191-bet). "Nurafshon".
- 4.Tog'ay Murod, (2022). Ot kishnagan oqshom, (172-bet). "Nurafshon"
5. Tog'ay Murod, (1994). Yulduzlar mangu yonadi, (180-bet). "Sharq".